

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ŞEM VE PERVANE KULLANIMLARI* THE USAGES OF ŞEM AND PERVANE IN CLASSICAL TURKISH POETRY

Derya KARACA**

Öz

Klasik Türk şiirinde şairler, âşıkâne duygularını dile getirirken bazı mazmun ve motiflerden yararlanmışlardır. Bu motiflerden biri de “bir aydınlatma aracı olarak kullanılan şem (ışık, mum)” ile “şemin etrafında dönen ve ateşinde kendini yakan pervane (kanatlı bir böcek)”dir. Şem ve pervane arasındaki bu ilişkiden esinlenen şairler, özellikle aşkı anlatırken şem ve pervane motifine yer vermişlerdir. Bu kullanım çeşitli hayaller içerisinde ele alınmış ve bu hayaller doğrultusunda şem ve pervane çeşitli benzetmelere konu olmuştur. Bu çalışmada klasik Türk şiirinde, şemin işlevsel ve biçimsel özellikleri, sevgili, âşk bağlamında kullanımı, şem ile ilgili âdetler ile pervanenin âşik ve diğer bazı kavramlarla ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şem, Pervane, Sevgili, Âşik, Klasik Türk Şiiri.

Abstract

The poets in classical Turkish poetry used some mazmun and motifs while expressing their feelings of love. One of these motifs is "şem (light, candle) used as a lighting device" and a "pervane (a winged insect)" that revolves around the şem and burns itself in the fire. The motif of şem and pervane were used in loves by the poets who inspired this reality. This use has been dealt with in various dreams and in these dreams the şem and the pervane have been subject to various simulations. In this study, it is emphasized that in classical Turkish poetry, the functional and formal characteristics of şem, the use of şem in the context of beloved and lovers, traditions about the şem with related to the pervane's lover and some other concepts.

Keywords: Şem, Pervane, Beloved, Lover, Classical Turkish Poetry.

Giriş

Arapça bir kelime olan şem', "mum, balmumu", "ilahî nur" anlamına gelmekle birlikte bir fitil üzerine erimiş balmumu iç yağı, stearik asit veya parafin dökülüp genellikle silindir biçiminde dondurulan ışık aracıdır. Farsça bir kelime olan pervane¹ ise geceleri ışığın etrafında dönen küçük kelebek anlamı yanında fırıldak, çark, haberci, kılavuz anlamlarına da gelmektedir (Ayverdi, 2016, 990, 1163; Sungurhan-Eyduran, 2006, 392; Devellioğlu, 2013, 1008). Bu böcek, bir ışık kaynağı gördüğünde hemen ona yönelerek ışığın etrafında dönmeye başlar; dönme ve kanatlarının alev alması sonucu ateşe düşüp yanar ve kül olur. Bir ateş etrafında çılgınca dönen pervane zamanla âşıkların sevgilileri etrafında dönmelerinin bir timsali olmuştur. Eskiden en yaygın ışık kaynağı şem/mum olduğu için, şairler mum etrafında delicesine dönen bu böceği kendilerine benzetmişler, mumu da sevgili örneği olarak almışlardır. Bu durumda simgesel olarak âşik, pervane; sevgili ise şem/mum olur (Tökel, 2006, 95).

Başlangıçta, mensur ve manzum eserler içerisinde yer alan “şem” ve “pervâne” motifi ortak edebiyat kültürü içerisinde ilk olarak klasik Fars edebiyatında görülmüştür. İlk önce mensur eserler içerisinde yer alan şem ve pervane motifi, sonra manzum eserler içerisinde; daha sonra ise çoğu münazara tarzında, kısa, alegorik mesnevilerin içerisinde yer almıştır. “Şem’ ü Pervâne” mesnevileri müstakil bir eser halinde kaleme alınmadan önce bir takım şairler, muhtelif adı, konusu bulunan mesnevi ve divanlarının içinde bazen ayrı bölümler halinde bazen de konunun akışına uygun olarak mesnevi tarzında ve 100 beyti geçmeyen “şem’ ü pervâne” şiirlerine yer vermişlerdir. Çoğu münazara tarzındaki bu şiirlerde pervanenin şeme aşkı, onun etrafında dönüşü, kendini ateşe atarak canına kıyması işlenmiştir. Bu duygular daha çok tasavvufi aşk şeklinde görülür. İslami edebiyatta pervane ile şemin alegorik aşk hikâyesi tasavvufi yorumla

* Bu makale, “Klasik Türk Edebiyatında Şem’ ü Pervâne Motifi” (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2010) adlı Yüksek Lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

** Arş. Gör. Dr., Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, drykaraca86@gmail.com.

¹ “Yalnız kelebeğe değil, başının iki yanını süsleyen kulakları yayvan, geniş ve açılmış kelebek kanatlarına benzeyen cin bakışlı bir köpeğe de bu ad verilir. Tarihte pervane, Nizamülmülk’ün Siyasetname’sinden anlaşıldığına göre ferman, berat ve padişah buyruğusu anlamına gelir. Bir yazı türüne de pervane denilir. Moğollarda devletin dört mühründen birinin adıdır. Hacib veya perdedara da pervane denilir. Anadolu Selçuklularında büyük divanda bulunan arazi defterlerinde has ve ikta yani dirlik olan tımara ait dağıtımı yapan veya buna dair beratları hazırlayan önemli bir dairenin reisine pervaneci denilmiştir. Alevî-Bektaşî cem ayininde semah ekibine pervane, pervanenin pirine de pervane ulusu denilir.” (Öztürk, 2006, 93) gibi pervane kelimesi çok çeşitli anlamlara gelmektedir.

ilk kez Hallâc-ı Mans'ur (ö. 922) tarafından *Kitâbü't- Tavâsîn*'de anlatılmıştır. Daha sonra Ahmed-i Gazzâlî (ö. 1126), Aynu'l Kudât el-Hemedânî (ö. 1131), Rûzbihân-ı Baklî (ö. 1209), Necmeddîn-i Dâye gibi yazar ve şairler Hallâc'ın etkisinde kalmıştır. Feridüddîn Attâr (ö. 1221) *Mantiku't-tayr* ve *Esrâr-nâme*'sinde, Sa'dî-yi Şirâzî (ö. 1292) *Bostân* adlı eserinde, İmadüddîn Fakîh-i Kirmânî (ö. 1371) de *Muhabbet-nâme* adlı mesnevisinde kısa "şem" ü pervâne" şiirlerine yer vermiştir. Fars şiirinde ilk kez Ebû Sa'id-i Ebû'l-Hayr (ö. 1048) divanındaki bir rubaide "şem" ü pervâne" motifini kullanmıştır. Emir Mu'izzî (ö. 1124) rubai, Hekim Ebû'l-Mecdûd b. Adem Senâî (ö. 1140) rubai ve gazel, Nâsır-ı Buhârâ'î (ö. 1379) "*Hikâyet*" başlığı altında, Seyyid Kâsım-ı Envâr da "*Külliyât*" içerisinde şem ve pervane motifine yer veren şairlerdir. XIV. yüzyıla gelindiğinde ise Hâcû-yı Kirmânî (ö. 1352), Fehmî (XVII. yy), Ehlî-i Şirâzî (ö. 1535), Şeyh Abdullâh-ı Şebüsterî-i Niyâzî (ö. 1529), Zamîrî-i Hemedânî (ö. 1628), Vâsıf-ı İrânî (ö. 1658-9) müstakil Şem' ü Pervâne mesnevileri yazmışlardır. Fars edebiyatında olduğu gibi klasik Türk edebiyatında da önce gazel, kaside, rubai gibi şiirlerde görülen "şem" ve "pervâne" motifi XIV. yüzyıldan itibaren beyitlere paralel olarak birçok tasavvufi eserde özellikle mesnevilerde (Gülşehrî Mantiku't-Tayr, Felek-nâme; Ahmedî İskender-nâme gibi) küçük hikâyeler şeklinde yer almıştır. XVI. yüzyıldan itibaren ise müstakil "Şem' ü Pervâne" mesnevileri [Zâtî (ö. 1546), Lamî'î Çelebî (ö. 1532), Mu'îdî (ö. 1586), Feyzî Çelebî (ö. ?)] yazılmıştır (Armutlu, 1998, 59-67; 2009, 881-895; Kanar, 2009, 21-54).

Klasik Türk şiirinde "şem", etrafı aydınlatması ve parlaklığı, alevi, alevinin rengi, siyah fitili, yanarken erimesi, beyaz rengi, ince yapısı, dumanı, gece yakılıp gündüz söndürülmesi, fanusun içerisinde yakılması, asılarak satılması ve meclis unsurlarından biri olması sebebiyle çeşitli benzetmelere tabii tutulmuştur. "Pervâne" de muma olan tutkusu nedeniyle onun etrafında dolaşması ve mumun ateşinde yanması bakımından ele alınır. Genellikle şem, sevgiliyi; pervane de âşığı sembolize eder.

1.Şemin İşlevsel Özellikleri

Günlük yaşamda kullanılan şem, her şeyden önce bir aydınlatma aracıdır. Havanın kararmasıyla birlikte etrafı aydınlatmak amacıyla kullanılır. Şemin aydınlatma özelliği içindeki fitille gerçekleşir. Fitili yakılan şem, etrafa ışık saçar. Şemin aydınlatma özelliği dışında bir diğer özelliği de yanmasıdır. Şem yanarken aynı zamanda erir. Yanması ve erimesi sonucu akan damlalar da onun gözyaşı dökmesi olarak düşünülür.

1.1.Aydınlatma

Şem, şamdanlarda yakılır. Osmanlı şiirinde şem en çok sözü edilen aydınlatma araçlarından biridir (Aktaş, 2004, 137). Divan şiirinin eğlence unsurlarından birisi olan bezm, özellikle gece tertip edildiğinde şem, aydınlatma aracı olarak karşımıza çıkar. Gece vakti eğlenip zevk ve sefa sürmek için bezmin aydınlatılması gerekir:

*Geceyi gündüze katıp safâ vü zevk kılmaga
O bezmin yakıtlar her gûşesinde şem'-i tâbânı* Hayâlî, k.14/12

Mum başındaki fitilden tutuşturularak yakılır. Fitil üstten yandıkça mum dibe doğru erir. Mum fitilinin bazen başı kesilerek yenilenir (Aktaş, 2004, 137). Böylece ışığının gücü artar ve etrafı daha çok aydınlatır:

*Münevver oldı meclis ittibâ'-ı şer'-i enverle
Ziyâ artar alındukda fetil-i şem'-i bezm-ârâ* Kâmî, t./3

1.2.Yanma

Şiirlerde şemin "yanma ve yakılmak" eylemi karşımıza iki şekilde çıkar. Birincisinde âşığın vasıflarından biri olan sevgilisi için yanıp tutuşan bir âşık, ikicisinde ise âşığın yanma yakılma hali ifade edilirken bu durum şem örneği ile dile getirilir. Öyle ki her şeyden önce şemin dili yani fitili yanar:

*Ben nice şerh eyleyem dil derdini dil-dâra kim
Şem' gibi tutuşan evvel zebânımdır benim* Ahmed Paşa, g.190/2

Şemin yanıp yakılmasının ise çeşitli sebepleri vardır:

- **Kader / Yazgı**

Âşık Çelebî, şemin kaderinin yanmak ve yakılmak olduğunu belirterek bu yazgının ezelden yani yaratıldığı andan itibaren kendisine takdir edildiğini ifade eder:

*N'ola sûz-ı derûnün yana yana aqlasa 'Âşık
Ki şem'ün aqlamak yanmak yakılmakdur ezel şânı* Âşık Çelebi, k.3/41

- **Sevgili İçin**

Nev'î-zâde Atâyî şemin meclisde yanıp yakılmasının sebebi olarak sevgiliyi görür. Çünkü şemin yanıp yakılması hep sevgili içindir:

*Hep yâr için degül mi meclisde ey 'Atâyî
Hûn-ı derûnî câmuñ sûz u güdâzı şem'ün* Nev'î-zâde Atâyî, g.132/5

- **Pervane İçin**

Şemin bir özelliği de yakmaktır. Işığın olduğu her yerde bulunan pervane de yanandır. Kanatlı bir böcek olan pervanenin mumun etrafında dönmesi ve kanadının ateşe değmesi sonucunda yanması pervaneyi âşık, mumu da sevgili olarak düşündürür. Bu vasfı ile şem, âşığının canını yakan acımasız bir sevgili olarak görülür. Hatta pervaneyi yakmak şemin yanmasının yegâne sebebidir:

Yandursa n'ola şem'-i ruhuna beni dilber

Şem'ün dahi pes yandığı pervâne içündür Muhıbbî, g.1062/3

- **Aşkdan Dolayı**

Şem, aşk yüzünden de yanıp yakılır. Şairler kendilerinin aşktan yandıklarını ifade ederken aynı duygudan dolayı şemin de yandığını belirtmişlerdir. Rahîmî aşkın parlak güneşinden bir kendisinin bir de şemin vücudunu yaktığını söyler:

Mahabbet mühr-i tâbından vücûdın yandırur yokdur

Beni söylerler ey meh bir dahi şem'-i şebistânı Rahîmî, g.320/4

- **Âşığın Haline**

Âşığın yanışını gören şem, aşığa acıyıp sabaha kadar yanar:

Şâm-ı hecründe leb ü haddünle gördi sûzişem

Cân eridüp subha dek yanup tüter her bâr şem' Rahîmî, g.127/5

- **Başında Belası Olması Sebebiyle**

Emrî, şemin başında ateş yanmasını bir belaya sahip olmasına bağlamıştır:

Yandı yakıldı başa külbemde gece hâlin

Odlar yanar başında varmış belâsı şem'ün Emrî, g.281/2

1.3.Erime

Mum, yanan aleviyle etrafı aydınlatırken aynı zamanda erir. Mumun yanarken damla damla erimesinin ise çeşitli sebepleri vardır. Öyle ki şem, mecliste birdenbire kızışıp gül yüzlü sevgiliyi taklit ettiği için utancından eriyip geçer:

Meclisde germ olup saña öykündi nâgehân

Ol şermden erir geçer ey gül-'izâr şem' Amrî g.48/2

Kimi zaman sevgilin hasret ateşi şemin iç yağın eritir:

Yandurdu lâlenün ruhuñ ey meh çerâgını

Şem'ün eritdi hasret odı içi yağını Mesîhî, g.256/1

Kimi zaman da şem, aşığın aşktan yanan gönlünü görüp yana yana yüreğinin yağın eritir:

Bu gece şem' sentün sûzişün görüp ey dil

Eridi yüreğünüñ yağı yana yana seni Vasfî, g.95/6

2.Şemin Biçimsel Özellikleri

Beyaz renkli şem, biçimsel olarak düzgün, ince ve uzun bir boya, siyah fitile ve sarı renkli yakıcı bir aleve sahiptir. Ayrıca şem, güzel kokuludur. Beyaz rengi dolayısıyla şem, "şem'-i kafûrî" şeklinde ifade edilir. Eskiden adi, orta ve iyi kaliteli olmak üzere üç çeşit mum vardı. Adisi iç yağından yapılır, orta cinsine bir miktar bal mumu katılır, en kaliteli ise saf bal mumundan dökülürdü. Saf bal mumlarına yanarken güzel kokması için kâfur katılır; bu da en iyi cins mum sayılırdı (Koçu, 1960, 2056).

Şemin düzgün, ince ve uzun bir boya sahip olması ise genellikle "bir ayak üzerinde durması" şeklinde ifade edilir. Şamdanlarda yakıldığı gibi ayrıca dış tehlikelerden zarar görmesini engellemek için fanuslarda yakılan şemin, yandıkça erimesi sonucu fitilinin uzun kalması ve ışığını arttırmak için bu uzayan fitilin makasla kesilmesi de konu edilir. Şairler, şemin sahip olduğu bütün bu özellikleri daha çok sevgilinin güzellik unsurlarını ifade ederken kullanmışlardır.

Şemin alevinin şekil ve renk bakımından sarı oluşu onun bir tür başlık olarak tasavvur edilmesine neden olur. Enverî şemi, yalın yüzlü bir kuloğlu olarak tasavvur eder ve alevini de sarı külaha benzetir:

Sanasın bir yalın yüzlü kuloğlı dil-beridür şem'

Başında şu'le anun Enverî sarı külâhudur Enverî, g.94/5

İnce ve uzun bir yapıya sahip olan şemin bu görünüşü şairler tarafından “bir ayak üzerinde durup yanması” şeklinde ifade edilmiştir:

Dilber hayâli şevki ile yandı subha dek

Bir ayak üzere şem'-i şebistân geçen gice

Mihri Hatun, g.142/4

Şem, “küre veya silindir şeklinde cam kapak; içinde mum yakılan büyük fener, camlı muhafaza, abajur” (Devellioğlu, 2013, 286) anlamına gelen fanuslarda yakılır. Fanus, şemi her türlü doğal felaketten özellikle de alevinin sönmemesi için rüzgârdan korur:

O şem'-i bezm-akdes hıfz olunmaz mı eser yilden

Döner çarh-ı felek üstinde bir fânûs-ı mînâdur

Kâmî, k.20/5

3. Sevgili Bağlamında Şem

Klasik Türk şiirinde, tüm özellikleri gelenek tarafından belirlenen ve bütün şairlerin âşık olduğu sevgili, tek tip olup tüm güzellikleri üzerinde barındıran bir güzellik timsalidir: boyu servi, beli ince, saçı siyah ve uzun, yanağı gül, kirpiği ok, gamzesi kılıç. Hem bu fiziki özellikleri hem de aşığına hiç yüz vermemesi, sürekli cevri ü cefa etmesi ve bundan zevk alması, aşığını görmezden gelmesi, nazlı oluşu gibi tavır ve davranışları ile gelenekçe belirlenen sevgilinin sahip olduğu tüm bu unsurlar her şair tarafından şairlik yeteneği doğrultusunda ele alınarak çeşitli motif, mazmun ve teşbihlerden yararlanılarak ifade edilmiştir. Bu motiflerden biri olan şem de etrafına ışık saçması, etrafı aydınlatması, yakıcı ve parlak alevi, rengi ve dimdik durması gibi özellikleri bakımından sevgili vasfı kazanır. Ayrıca kanatlı bir böcek olan pervanenin ışığa yani şeme tutkun olması da şemin sevgili olarak düşünülmesinde önemli rol oynar.

Sevgili aşığa sürekli kızar, öfkelenir. Öfkelenen kişinin yüzü nasıl kızarır ve ateş gibi yanarsa şem de alevinin yakıcılığı ve rengi itibarıyla pervaneye öfkelenmesi için yüzü ateş gibi yanan bir sevgili olarak düşünülür:

Meclisde gice Emri pervâneye gazabdan

Bir pâre âteş oldı yandı likâsı şem'ün

Emri, g.281/5

Sevgilinin en önemli özelliklerinden biri de nazlı olmasıdır. Nazıyla âşığı yalvarır. Bu dünyaya sevgili naz yapmaya, âşık ise niyaza gelmiştir. Şemin nazı ise âşık öldürücü olması sebebiyle diğerlerinden ayrılır:

Yok gonca ile güldü te'sîr-i nâzi şem'ün

'Âşık-küş olmağ ile var imtiyâzı şem'ün

Nev'i-zade Atâyî, g.132/1

Nazı dışında aşığı pervaneleri her gece yandıran şemin bir diğer özelliği de serkeş bir sevgili olmasıdır:

Böyle yandırmaz idi her gice pervânelerin

Olmasa sencileyin şem'-i şebistân ser-keş

Hayretî, g.158/3

Sevgilinin en belirgin özelliklerinden biri de aşığına karşı ilgisiz olması ve onu görmezlikten gelmesidir. Şem de âşığı pervanenin etrafında dönüp dolaşmasıyla ilgilenmeyen, onu görmezden gelen bir sevgilidir:

Âhir gülün gurûrı helâk ide bülbülü

Pervâneyi oda yaka şem'ün tegâfili

Şeyhülislam Yahyâ g.418/1

3.1. Sevgilinin Teşbih Unsuru Olarak Şem

Sevgili, yanağının veya yüzünün parlaklığı, bulunduğu yeri aydınlatması, yakıcılığı, boyunun düzgün, teninin beyaz ve siyah saçlarının şemin fitili olarak düşünülmesi gibi güzellik unsurlarının yanı sıra serkeş ve dikbaşlı karakteri, âşığını aşk ateşiyle yakması, âşığa karşı takındığı tavır ve âşığın ona yüklediği misyon bakımından şeme benzetilmekle birlikte giydiği sarı renkli külah ile şemin alevi arasında kurulan renk ve şekil ilgisi bakımından da sevgili şeme benzetilir. Ayrıca âşığın ahı, rüzgâr gibi sevgiliye gidince sevgili de rüzgârdan etkilenen bir şem olur.

Şairler şemi, tek başına veya şem ile kurulmuş terkiplerle ya doğrudan doğruya sevgililerin ismi yerine kullanır ya da bunlarla sevgiliye hitap ederler. “Şem'-i şebistân, şem'-i bezm-ârâ, şem'-i meclis, şem'-i münîr, şem'-i ciger-sûz” bunlardan bazılarıdır. Nâ'îlî, sevgilisinin güzellik gecesinin beyaz mumu olduğunu söyler:

Nâ'îlî şu'le-i hüsnün sakın âh-ı dilden

Şem'-i kâfûr-ı şebistân-ı melâhatdur o mâh

Nâ'îlî, g.334/6

Sevgili nurdan yanağı ve kâfurdan vücudu ile yanağı güzel, boyu nazlı şem gibi güzel bir mahbubdur:

Nûrdan ruhsâre vü kâfûrdan cism Emriyâ

Şem'-veş mahbûb-ı râ'nâ ruh güzel kad nâzenîn

Emri, g.372/5

Şemin şekil olarak dik durması, onun dikbaşı ve inatçı olarak tasavvur edilmesine sebep olur. Bu özelliği ile şem, sevgilinin müşebbehün bihi olur. Sevgilisinin yüzünü şemin alevine, saçını da fitiline benzeten şair, bu özellikleri ile sevgilisine serkeş bir mum demesine şaşılmaması gerektiğini söyler:

Şem'-i ser-keş dir isem n'ola o nâzûk-bedene

Yüzidür şu'le-i şem' ü saçudur ana fetîl

Revânî, g.226/4

Şemin fitili dil olarak düşünülür. Bu nedenle şemin dil uzatması, başında yanan ateşin etrafında dönüp durduktan sonra kanatlarının bu aleve değmesi sonucu pervaneyi yakması şeklinde düşünülmesinin yanında ona kötü sözler söylemesi şeklinde de düşünülebilir. Ziyâ'î de sevgilinin ona kötü sözler söylemesine şaşılmaması gerektiğini ifade ederken sevgiliyi şeme benzetir:

Ben du'â-gûyın sögerse tañ degül ol mâh-rû

Dil uzadur kendüye cân virene her bâr şem'

Ziyâ'î, g.209/3

Şemin alevi, üst kısımda bulunması, sarı renkli olması ve şekli itibariyle sarı renkli bir külah olarak tasavvur edilir. Nasıl ki şem alevi ile yakarsa; sevgili de başındaki sarı külahı ile şem gibi âşığını yakar:

Şem'-veş sarı külâhıyla beni yakdı begüm

Bir gözi odlı yalın yüzli kuloğlı güzeli

Enverî, g.289/6

Sevgilinin bazen eğri bazen doğru giydiği altın külahı ile rüzgâr tesiriyle sağa sola eğilen mum alevi arasında kurulan renk ve şekil ilgisi de sevgilinin şeme benzetilmesine sebep olur:

Sanasın bâda karşu şu'le-i şem'-i münevverdür

Geyer zerrin küleh hûbân gâhî rast gâhî kec

Nev'î, g.44/2

Şem ve sevgili meclisin en önemli unsurlarındandır. Sevgili de parlaklığı ile bulunduğu meclisi şem gibi aydınlatır.

Hele bu gice kimün meclisinün şem'i idün

Ki hased odına yakdun beni pervâne gibi

Revânî, g.418/3

Sevgilinin meclisin mumu olarak ifade edildiği beyitlerde genellikle rakip (ağyar, gayr, yâd) de karşımıza çıkar. Rakip âşığın düşmanıdır. Âşık bir türlü sevgilinin yanına yaklaşamazken rakip sürekli sevgilinin yanında bulunur. Âşığı kıskandırır; içten içe güler. Sevgilinin rakiple ilgilenmesi, onu yanında buldurması, âşık için en büyük zulüm ve dayanması en zor acıdır. Şeme benzeyen sevgili âşığın tüm yalvarmalarına rağmen ağyar ile birlikte olup onun meclisini aydınlatarak âşğa eziyet eder:

Ol şem'-i cem' geceler aplatmaga beni

Meclislere rakib ile handân olup gider

Ahmed Paşa, g.80/5

3.2.Şem - Sevgili Mukayesesi

Şem kimi zaman sevgili vasfında kimi zaman sevgilinin benzetme unsuru olsa da klasik Türk şiirinde sevgili tüm vasıflarıyla mukayese götürmez bir üstünlüğe sahiptir. Sevgili söz konusu olduğunda hiçbir şey ondan üstün olamaz. Öyle ki şem, yalın yüzlü güzel bir kul olmasına rağmen sevgilinin yanında onun değeri bir pul bile etmez. Çünkü sevgili paha biçilmez bir değere sahiptir:

Eğerçi şem' yalın yüzlü bir güzel kuldur

Saña mu beñzer ol anuñ bahâsı bir puldur

Emrî, kt.203/1

Hatta, şemin halk arasında itibar kazanması, sevgiliyi aydınlatan bir araç olması sebebiyledir. Revânî'ye göre "Eğer şem, sevgiliyi aydınlatan bir araç olmasaydı; halk arasında şemin itibarı olmazdı." Burada mumun günlük hayatta kullanılıyor olması şairâne bir üslupla sevgiliye bağlanmıştır:

Rûşen budur ki meş'ale-dâr olmasa sana

Halk arasında bulmaz idi i'tibâr şem'

Revânî, k.12/20

Bir başka şair de gümüş tenli sevgilinin eti canı yerinde bir güzel olduğunu "Şemin inleyen zayıf vücudunda ne et var ne can." diyerek sevgilinin fiziksel güzelliğini ve üstünlüğünü dile getirir:

Bir eti cânı yirinde hûbdur ol sîm-ten

Şem'üñ ey dil cism-i zârında ne et vardur ne cân

Mesîhî, g.364/4

3.3.Şemin Sevgiliye Öykünmesi ve Dil Uzatması

Klasik şiirde şairler sevgiliyi her şeyden üstün görürler. Şairlerin âşıkâne duygularını ve sevgilinin üstünlüğünü ifade ederken yararlandıkları şem, bazen sevgilinin güzelliğini, parlaklığını kıskanır ve bu nedenle ya sevgiliye öykünür, benzemeye çalışır ya da dil uzatır. Çünkü sevgilinin olduğu yerde muma gerek yoktur; o güzelliği, varlığı ile bulunduğu yeri aydınlatır.

Emrî de şemin başındaki altın taç ile ısınıp/kızılsıp sevgiliye öykündüğünü ve o altın tacın da ateş olup onu baştan ayağa yaktığını söyler. Şair şemin alevini altın taç gibi hayal eder. Şeme anlam kazandıran alevidir. Ancak şemin alevi her şeyden önce onu yakar, şemin erimesine sebep olur. Emrî de bu durumu sevgiliye öykünme sebebine bağlamıştır:

Tâc-ı zer ile germ olup öyküncü yâra şem'

Od oldu yakdı anı ser-â-pâ o tâc-ı zer

Emrî, kt.88/3

Şemin yanan fitili onun dili olarak tasavvur edilir. Şem yanarken erir; fakat fitili uzun kalır. Şairler de şemin bu özelliğinden yola çıkarak bunu sevgiliye dil uzatmak olarak yorumlamışlardır. Şem, sevgilinin parlaklığını, ışığını çok kıskanır. Hatta bu kıskançlık onu sevgili ile bahse girmeye kadar götürür. Ama şemin bu cesaretinin sonu kötü olur. Öyle ki gece boyunca ay yüzlü güzele dil uzatıp bahse girdiği için diline ateş düşmüştür:

Düşer od şem' diline bu sebebden ki olur

Dil uzadub geceler ol meh-i tâbân ile bahs

Fuzûlî, g.46/6

Mumun aydınlatma aracı olarak kullanıldığı dönemlerde mumun ışığını artırmak amacıyla "mum makası" denilen ve şamdanların yanında bir tepsi içinde bulunan bir alet kullanılırdı. Bu aletin kullanılmasının bir sebebi de mumun üflenerek söndürüldüğünde etrafa yayılan kötü kokuyu önlemektir. Bu makasla mumun fitili kesilir, kesilen ipin bir hazne içine düşmesi sağlanarak kokunun yayılması engellenirdi (Onay, 2013, 300; Pakalın, 1983, 581; Şentürk, 2014, 126). Enverî de şemin fitilinin kesilmesini sevgiliye dil uzatması sebebine bağlar:

Dil uzatdı sen şeh-i 'âlî-cenâba gördiler

Şem'-i bezm-ârânun iy meh-pâre boynun urdular

Enverî g.46/1

Mumun içine fitil koyulması ve pazarlarda asılarak satılmasına gönderme yapan Emrî de mum ustasının şemin önce burnuna kıl takıp daha sonra onu asmasını şemin sevgiliye dil uzatması sebebine bağlar:

Şem' beñzer dil uzatmış yâra kim yanmazdan öñ

Burnuna kıl takdı üstâd eyledi ber-dâr hem

Emrî, g.326/4

3.4. Sevgilinin Güzelliği

Sevgilinin güzelliği tıpkı şem gibi parlak ve yakıcıdır. Şem parlaklığı, etrafı aydınlatması, ateşi ve bu ateşinde pervaneyi yakması gibi özellikleriyle sevgilinin güzelliğini ifade etmede kullanılır. Pervane önce şemin etrafında döner ve sonunda kendini ateşe atar. Âşıklar da pervaneler gibi güzellik ateşinde yanarlar. Sevgilinin güzelliğinin mumuna sadece âşık, âşığın gönlü değil; ayrıca âşığın canı, sevgilinin yanağındaki ben, ay ve güneş de pervane olur.

Emrî sevgilinin güzelliğinin mumunu gördüğünden beri pervane gibi kol ve kanadından geçtiğini; uğruna her şeyini feda edip tamamen yanıp ateş olduğunu söyler:

Görelî cânâ cemâlün şem'ini pervâne-ves

Bâl ü perden geçmişem küllî yakup nâr olmuşam

Emrî, g.347/2

Nigârî de güzellik mumunun pervanesi, perişanı ve yanıcıları olmaktan başka işlerinin olmadığını söyler:

Başka işimiz yohdı ki bir şem'-i cemâlin

Pervânesi âşüftesi süzendesiyiz biz

Nigârî, g.311/6

Her ne kadar şairler sevgililerinin güzelliğini ifade ederken şeme benzetmiş olsalar da sevgilinin güzelliği, tüm varlıklardan üstündür ve eşi benzeri yoktur. Bu beyitlerde şem, sevgilinin güzelliği yanında ikinci plana düşer. Revânî de mumun içinde fitil bulunmasını sevgilinin güzelliğinden ışık çaldığı için sürekli boynunda ip olması şeklinde tahayyül ederek hüsn-i talil sanatından yararlanır:

Hüsn-i dil-berden ziyâ uğurlamadıysa eger

Dâ'imâ şem'-i şeb-efrûzun neden boynunda ip

Revânî, g.22/6

3.5. Sevgilinin Yanağı / Yüzü

Sevgilinin yanağı/yüzü parlaklığı, bulunduğu yeri aydınlatması, yakıcılığı ve yol gösterici olması bakımından şem şeklinde tasavvur edilir. Sevgilin yanağı, parlak ve yakıcı olması itibariyle güneş ve ay ile birlikte kullanılarak benzerlik kurulmasının yanında sevgilinin yanağı ile güneş arasında karşılaştırma da yapılır. Sevgilinin yanağı o derece parlak ve aydınlık bir mumdur ki güneş ve ay ondan ışığını alır. Ayrıca güneş ile birlikte anılmasında güneşe bakıldığında gözlerin kamaşması durumu büyük rol oynar.

Şem geceleri yakılır ve etrafı aydınlatarak yol gösterir. Âşığa da yol gösteren sevgilinin yanağının mumudur. Bu beyitlerde gece veya karanlık unsurunu, sevgilinin diğer güzellik unsurlarından saç temsil eder ve renginin siyahlığı bakımından aydınlık-karanlık tezatı oluşturur. Sevgilinin saçının, âşığın sevgilinin yanağının mumunu görmesine engel olmasının yanında onu tehlikelerden koruyan bir vasfı da vardır.

Sevgilinin yanağı/yüzünün mumu, âşık ve onun gönlünde geniş etkiler uyandırır. Yüz, âşığın en çok görmek istediği sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. Âşık, sevgilinin yanağından uzak kalmaya dayanmadığı gibi sevgilinin yanağının güzelliği ve yakıcılığını rüyada görmüş olsa dahi kendinden geçer.

Sevgilinin yanağı mum olunca âşık, âşığın canı ve gönlü, güneş, ay hatta sevgilinin yüzündeki ben bile o mumun pervanesi olur.

Sevgili, yanağının mumunun parlaklığıyla meclis, hamam gibi gittiği yerleri aydınlatmasının yanında âşığın karanlık hücrelerini ve gönlünü de aydınlatır. Bunların dışında sevgilinin yanağı tüm dünyayı aydınlatan parlak bir mumdur.

Sevgilinin dudağı şarap, gözü saki olunca yanağı da şem olur:

Lebi mey gözi sâkî şem' yüzi

Yine özi bize nedîm gerek

Kadı Burhaneddin, g.1083/4

Zaten ehl-i dil olanların sevgilinin yanağına parlak mum dediği gibi gönlü yanıklar da sevgilinin yanağına güzel kokulu mum derler:

Ehl-i dil yañağunâ şem'-i münevver didiler

Boyuña tûbâ vü dudaguña kevser didiler

Ahmedî, g.142/1

'Anber-âlûd olalı hâl u hatuñdan haddüñ

Aña dil-sühteleri şem'-i mu'anber dirler

Emrî, g.148/3

Sevgilinin yanağının mumu, ay ve güneşten daha parlaktır. Öyle ki ay ve güneş parlaklığını sevgilinin yüzünün mumundan alır:

Ruhlaruñ şem'i virür nûrını şems ü kamerüñ

Yüzüñüñ şevkiyile zulmeti gider seherüñ

Adlî, g.58/1

Bazen de sevgilinin yanağı tıpkı güneş gibi kendisine bakıldığında gözleri kamaştıran parlak bir mumdur.

Rulu bir şem'-i nûrânîdür ol mâh-ı şeb-ârânuñ

Bakılmaz rûyına gözler kamaşur âftâb-âsâ

Süheylî, g.1/3

Sevgilinin yanağının şeme benzetilmesinin sebeplerinden biri de yakıcı ve etrafına ışık saçıyor olmasıdır. Yani kimisini yakar kimisine de ışık saçır. Bu nedenle aşk ehlinin kimisi güler kimisi ağlar:

Ehl-i 'ışkuñ kimi handân kimi giryân olduğı

Bu ki şem'-i 'ârîzuñda nûr peydâ nâr hem

Emrî, g.326/2

Sevgilinin yanağı bulunduğu yeri aydınlatma özelliğine sahiptir. Bu yönüyle şeme benzer. Öyle ki sevgilinin yanağının mumu, güzellik meclisini aydınlatan bir ışıktır:

Bezm-i cemâle şem'-i ruhun olalı sirâc

Bâzâr-ı mihre komadı ey meh-likâ revâc

Helâkî, g.20/1

3.6.Şem- Sevgilinin Yanağı / Yüzü Münasebeti

Şem yakıcılığı ve parlaklığı dolayısıyla sevgilinin yanağının müşebbehün bihi olsa da tıpkı sevgilinin aşığı gibi şem de sevgilinin yanağı için başında ateşler yakıp ağlar:

Yakub başında şevk-i 'izâruñla nâr şem'

Ağlar gözi yaşını döker zâr zâr şem'

Mesîhî, g.115/1

Me'âlî de şemin mecliste sevgilinin yanağının şevki ile yandığını söyler:

Meclisde ruhuñ şevkiyile şem' oda yandı

Zevk-i lebüñi tuydı kadeh agzı sulandı

Me'âlî, g.94/1

Gerçi başındaki ateşin pervaneye söylediğine göre şem meclise sevgilinin yanağından yanmak için geliyormuş:

Yanmağa gelmiş imiş bezme 'izâruñdan şem'

Işılatmış ucını dün gice pervâneye nâr

Emrî, g.128/2

3.7.Şem - Sevgilinin Yanağı / Yüzü Mukayesesi

Klasik şiirde sevgilinin yanağı parlaklığı dolayısıyla şeme teşbih edilir ama üstün olan yine sevgilinin yanağıdır. Sevgilinin yanağının parlaklığı ve ışığı yanında güneş ve ay sönük kalır; şemin ışığının da hiçbir anlamı yoktur. Çünkü bu âlemde sevgilinin yanağının parlaklığı ve güzelliğiyle ilgili eş değerde hiçbir şey yoktur. Revânî, "Şem sadece boğazı ipli ateşli ışıktır. Ben, o ay gibi parlak olan yanağı nasıl şeme benzeteyim?" diye sorduğu beytinde bu düşünceyi dile getirir:

Ben nice teşbîh idem şem'e o hadd-i meh-veşi

Şem' hod bir bogazı ipliü ışıkdur âteşi

Revânî, g.432/1

Gelibolulu Alî de sevgilinin yanağının parlaklık yönünden üstünlüğünü ifade ederken sevgilinin yanağını güneşe benzetir. Çünkü güneşin olduğu yerde muma gerek yoktur. Bu nedenle pervane bile

sevgilinin yanağının ışığı varken kendini göstermek istediği, ortaya atıldığı için şeme çarparak onu söndürmeye gelir:

*Var iken mihr-i ruhuñ ortaya atıldı diyü
Şem'a bir yan başı geldi bu gice peroâne*

Gelibolulu Alı, g.516/3

3.8.Şemin Sevgilinin Yanağına / Yüzüne Öykünmesi ve Dil Uzatması

Bazen şem, sevgilinin yanağına benzeyebilme çabası içinde görünür ve sevgilinin yanağına özenir; bilip bilmeden onu taklit etmeye çalışıp kendini ortaya atar:

*Bilmizlik ile lâle 'izâruna öykünüp
Ortaya atdı kendüzini ey nigâr şem'*

Revânî, k.12/2

Eskiden mumlar, pazarlarda meydanları aydınlatmak veya satmak maksadıyla herkesin rahatlıkla görebileceği yüksek yerlere, duvarlara yerleştirilir, asılırdı (Özkan, 2007, 482). Ahmed Paşa da hüsn-i talil sanatından yararlanarak mumun pazarlarda asılarak satılmasına gönderme yapar ve tüm bunların şemin başına gelmesini sevgilinin yanağına öykünmesi sebebine bağlar:

Şem'-i meclis germ olup öykündügüçün yüzüne

Astılar bâzârda sonra zebânın yaktılar Ahmed Paşa, g.34/4

Mihri Hatun sevgilinin yanağına öykündüğü için şemin dilinin yakıldığını söylerken;

La'line öykündüğüçün lâle ruhsârına şem'

Lâleye dâg urdular şem'üñ zebânın yaktılar Mihri Hatun, g.18/4

Enverî de eğer şem fanusdan çıkıp yüzü ay gibi olan sevgiliye öykünürse rüzgârın bir tabancayla onun yüzünü karartacağını söyler:

Öykünürse ol kamer-rûya çıkup fânûsdan

Bir tabancayla yüzün şem'ün karardur rûzgâr Enverî, g.80/3

Rüzgâr esince mum söner; yani ölür ve şemin yüzü olarak ifade edilen alevinden geriye yanmış siyah fitili kalır. Enverî de rüzgârın şem üzerindeki etkisinden yararlanmış ve yanmış siyah fitili, şemin yüzünün kararması olarak tahayyül etmiştir.

3.9.Sevgilinin Gerdanı

Sevgilinin gerdanı ya da boynu beyaz renginden dolayı şeme benzetilir. Özellikle bu benzetme de "şem'-i kâfûrî" terkibi kullanılır. Bâkî de aşağıdaki beytinde sevgilinin gerdanının beyaz bir mum olduğunu söyler:

Hatundur şâm-ı zulmet gerdenündür şem'-i kâfûrî

Fürûzân olmağa gül-nâr haddüñden alur nûn Bâkî, g.547/1

3.10.Sevgilinin Saçı

Şem-saç ilişkisi, aydınlık-karanlık, ışık-gece tezaadına dayanmakla birlikte özellikle sevgilinin yanağı/yüzü ve güzelliği şem olunca, şemin fitili veya dumanı da yanağını/yüzünü iki taraftan saran saç veya yüzüne dökülen perçem ya da kâkül olur. Şemin fitili ile sevgilinin saç arasındaki ilgi renk dolayısıyladır. Her ikisi de siyah renktedir. Bu nedenle şairler, sevgilinin yanağını/yüzünü şeme, fitilini de saçına teşbih ederler. Öyle ki bazen sevgilinin saç, siyahlığı ile sevgilinin şeme benzeyen yüzünü âşığının görmesini engeller bazen de onu tehlikelerden korur. Sevgilinin saçının karanlığında aşığa yol gösteren, onun yolunu aydınlatan ise sevgilinin yanağını/yüzünün mumudur. Şemin sevgilinin boyuna benzetildiği beyitlerde de şem, sevgilinin boyu olunca şemin dumanı da sevgilinin kâkülü veya perçemi olur.

Revânî, sevgilinin kırmızı, yakıcı yanağını muma; siyah saçını da mumun dumanına benzetir:

Bezm-i cemâl içinde şem' üzre dûda benzer

Şol âteşin ruhunda bu 'anberîn kâkül Revânî, g.229/3

Sevgilinin saçının en önemli özelliği dağınık olmasıdır. Bu dağınıklık onu daha da güzelleştirir. Ali de şemin fitilinin dağılması ile sevgilinin saçının dağınıklığı arasında benzerlik kurar. Sevgilinin kâkülünün tıpkı şemin fitiline benzediğini bu nedenle kâkülünün dağılması ile onun güzelliğinin değerinin artacağını söyler. Çünkü şemin fitili dağıldıkça ışığı artar:

Perîşân olsa ol kâkül cemâlünde bahâ artar

Fitil-i şem'e beñzer kim tagıldukca ziyâ artar Gelibolulu Alı, g.178/1

Emri ise mumun içinde yanan siyah renkli fitilin, sevgilinin saç olduğunu "Mumun içinde yanan fitil sanma; her mum, senin (sevgilinin) saçının ipliğini (telini) mumlayıp yüz saygı ile yani saygıdan, hiçbir zarar gelmesin, bir şey olmasın diye koynunda götürür." şeklinde tasavvur eder. Yani mumun içinde yanan fitil değil, mumlayıp koynunda götürdüğü sevgilinin saçının bir telidir:

Fitil sanma saçun riştesini mûmlayup

Yüz ihtirâm ile koynunda götürür her şem' Emrî, kt.240/2

Zâtî de sevgiliye boyunun bir şem, yanağının onun alevi ve perçeminin de o şemin dumanı olduğunu derse uygun olacağını belirtir:

Kâmetüñ bir şem'dür ruhsârûñ anuñ şu'lesi

Ger o şem'üñ dûdudur dirsem revâdur perçemüñ Zâtî, g.806/3

Revânî de sevgilinin ince bedenine serkeş bir mum derse şaşılmaması gerektiğini söyler. Çünkü sevgilinin yüzü mumun alevi, saçı da fitili gibidir:

Şem'-i ser-keş dir isem nola o nâzûk-bedene

Yüzidür şu'le-i şem' ü saçıdur ana fetil Revânî, g.226/4

Bazen de şem, sevgilinin güzelliğine öykünür, benzemeye çalışır. Şeyhülislam Yahyâ, şemin fitilini saç olarak tasavvur eder ve "tîg-i mihnet" terkiibiyle de yanarak fitilinin uzaması sonucu ışığını arttırmak amacıyla makasla kesilmesini ifade eder. Şemin uzun saçının, sevgilinin saçına öykündüğünden beri, şemin başından mihnet kılıcının eksik olmadığını söyleyen şair, şemin fitilinin kesilmesini sevgilinin saçına öykünmesi sebebine bağlar:

Eksük degül başından her bâr tîg-i mihnet

Gisûna öykünelden zülf-i dirâzi şem'ün Şeyhülislam Yahyâ, g.191/3

3.11. Sevgilinin Parmağı

Genellikle kına ile birlikte tasavvur edilen parmak, ince, uzun ve zarif olması sebebiyle şeme benzetilir. Sevgilinin parmakları kınalıdır ve parmağı şem olunca parmaklarındaki kına da renk bakımından şemin ateşi olur. Çünkü her ikisi de kırmızıdır. Revânî, sevgilinin parmağını beyaz bir muma, parmaklarının ucundaki kınayı da rengi dolayısıyla mumun ateşine benzetir ve kınalı parmaklarının ucundan zaman zaman ateş çıktığını söyler:

Meger bir şem'-i kâfûrî durur engüşti dildârün

K'ucında nakş-ı hunnâdan olur geh geh 'ayân âteş Revânî, k.11/23

Emrî de sevgilinin kınalı parmaklarındaki siyah tırnakların, kırmızı mum üzerindeki yanık pervaneye benzediğini belirtir. Şair, kınalı parmakları, kırmızı muma; kınadan dolayı siyahlaşan tırnakları da yanmış pervane şeklinde tasavvur eder:

Yanuk pervâneye beñzer hemânâ şem'-i âl üzre

Siyâh nâhun her engüşti-i muhannâsında ol yârûñ Emrî, kt.259/1

3.12. Sevgilinin Boyu

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan boy, uzunluğu, inceliği ve düzgünlüğü bakımından şeme benzetilir. Ayrıca bu benzetmede şemin pervaneye karşı tavrı ve duruşu da etkili olur. Çünkü şem, pervanenin etrafında dönüp durmasına hatta en sonunda kanatlarını yakıp canını uğruna feda etmesine aldırmadan karşısında dimdik duran, kayıtsız, serkeş bir sevgilidir.

Sevgili parlak yüzü ve beyaz vücudu ile şem gibi yanağı güzel, boyu nazlı, hoş bir güzeldir:

Nûrdan ruhsâre vü kâfûrdan cism Emriyâ

Şem'-oş mahbûb-ı râ'nâ ruh güzel kad nâzenîn Emrî, g.372/5

Bazı beyitlerde sevgilinin muma benzeyen boyu, diğer güzellik unsurlarından biri olan saçı ile bir araya getirilir. Mumdan çıkan duman, siyah rengi ve güzel kokusu bakımından sevgilinin saçına benzetilir. Süheylî sevgilinin gümüş gibi parlak boyunun kâfur yani beyaz renkli bir mum, amber kokulu dumanının da başındaki kâkül gibi olduğunu söyler:

Kadd-i sîmînüñ senüñ bir şem'dür kâfûrdan

Dûd-ı 'anber-bûy farkında olan kâkül gibi Süheylî, g.352/3

Zâtî de sevgilinin boyunu muma, yanağının parlaklığı ve yakıcılığını mumun alevine benzetir. Bu nedenle güzelin perçemine de o mumun dumanı demesinin yakışacağını, uygun olacağını dile getirir:

Kâmetüñ bir şem'dür ruhsârûñ anuñ şu'lesi

Ger o şem'üñ dûdudur dirsem revâdur perçemüñ Zâtî, g.806/3

3.13. Sevgilinin Gülüşü

Klasik Türk şiirinde şairler, şemin yanarken parıl parıl parlaması ile sevgilinin gülüşü arasında benzerlik kurmuşlardır. Maşuk güler, âşık ise ağlar. Bu divan edebiyatının âşık-maşuk ilişkisinde çok sık görülen aşkın âşıktaki tezahürü, sevgilinin de bigâneliğinin ağlamak ve gülmekle kullanılmasıdır (Kut, 2006, 391). Şem, meclisin aydınlatma unsurudur ve sevgili de mecliste şeme benzetilir. Ahmed Paşa da aşağıdaki

beyitte sevgilisini, meclisi aydınlatan muma benzetir ve mecliste şem gibi başkalarıyla güldüğünü, kendisinin ise kanlı yaş döktüğünü söyler:

*Sen şem' gibi gayr ile meclisde gülersin
Ben akıtırım yaş ile kan yandım elinden*

Ahmed Paşa, g.230/2

4.Âşık Bağlamında Şem

Klasik Türk şiirinde âşık, sevgiliye kavuşamayan onu sadece hayallerinde gören, sevgilinin tüm cevr ü cefasına, nazına katlanan, asla şikâyet etmeyen, sevgili için canını vermeyi göze alan, sürekli gözyaşı döken, kan ağlayan, sabahlara kadar uykusuz kalıp ah eden, sevgiliden ve rakipten zulüm gören, vücudu zayıf, teni sarı ve beli bükülmüş vasıflarda karşımıza çıkar. Klasik Türk şiirinde her şair âşıktır. Şairler aşkla ilgili duygu ve düşüncelerini anlatırken şem ve pervane motifinden yararlanmışlardır. Genellikle şem sevgili; pervane ise âşıktır. Fakat bazı beyitlerde yanması, erimesi ve yanarken erimesi sonucu akan damlaların ağlaması şeklinde tahayyül edilmesi sebebiyle şem, âşık olarak karşımıza çıkar. Şem, aşk ateşi ile sabahlara kadar vücudunu yakan ve sürekli ağlayan bir âşıktır.

Şem, şekil itibariyle ve şamdanlarda yakılması sebebiyle sevgilinin hayalinin şevki ile sabaha kadar tek ayak üzerinde yanan bir âşıktır:

Dilber hayâli şevki ile yandı subha dek

Bir ayak üzre şem'-i şebistân geçen gice

Mihri Hatun, g.142/4

Öyle ki Şeyhülislam Yahyâ, şemin yanarken erimesi sonucu kenarlarından akan damlaları, mumun bağrının yağını eritip sevgilinin önünde sabaha kadar ağlayıp tenezzül eylediği şeklinde hayal eder:

Bağrının yağın eritdi subha dek akıtdı dem'

Yâr önünde çok tenezzül eyledi dün gice şem'

Şeyhülislam Yahyâ, g.169/1

Âşığın vasıflarından biri de "dîvâne" olmasıdır. Âşık, aşk yüzünden deli olur. Başkalarına zarar vermemeleri için delilerin ayakları, elleri kolları bağlanır hatta boyunlarına ip takılır. Bu gerçekten yola çıkan Fuzûlî de şemin şamdanda yakılmasını ayağının bağlı olması, içinde fitilinin bulunmasını da boynunda ip bağlı olması şeklinde tasavvur eder:

Geh ayağı baglu geh boynu nedendür bilmezem

Bir perî ışıkında olmuşdur meger dîvâne şem'

Fuzûlî, g.144/4

Şemin yanarken kenarından damlalar akmasını aşk yüzünden sürekli ağlaması olarak hayal edilir:

Yandım nice ağlamayayın 'ışk elinden

Şem'ün görün e hiç diner mi gözi yaşı

Revânî, g.460/4

4.1.Âşığın Teşbih Unsuru Olarak Şem

Şemin yağdan yapılmış olması, yanması, erimesi ve akan damlaların şekil, renk bakımından gözyaşına benzemesi, "yüreği yağını yemesi", devamlı gözyaşı dökmesi ve aşk ateşiyle yanması gibi özelliklere sahip olması sebebiyle şairler, şem ile âşık arasında ilgi kurmuş ve kendilerini şeme benzetmişlerdir.

Fuzûlî, âşığın ne halde olduğundan sevgilinin haberi olmamasını, âşığı yanan muma, sevgiliyi de güneşe benzeterek ifade eder. Çünkü gece sabaha kadar mumun yandığını güneş bilmez:

Olmadı ol mâha rûşen yandugum hicrân günü

Yandugum şeb tâ seher şem'ün ne bilsün âfitâb

Fuzûlî, g.28/5

Divan edebiyatında şair daima âşıktır. Hatta her gece sabaha kadar aşk ateşinden yanan mum gibidir:

Bir birümüze belâ bezminde her şeb subha dek

'Işk odından yanıcı şem'-i şebistânlar bizüz

Hayreti, g.137/2

Bâkî de aşk yüzünden mum gibi yanarak bağrının yağının eridiğini "yüreğinin yağı erimek" deyimine gönderme yaparak ifade eder. Öyle ki âşık, âştan yana yana eriyip mum gibi tükenmiştir:

Şem'-veş süz-ı derûnı 'arz ider Bâkî sana

Yana yana kalmadı bî-çârenün bağrında yağ

Bâkî, g.227/5

4.2.Şem - Âşık Mukayesesi

Her ne kadar divan şairleri şemi kimi zaman âşığın benzeyeni kimi zaman ise benzetilen unsur olarak kullanmış olsalar da bazı beyitlerde âşık olarak şemden üstün olduklarını dile getirmişlerdir. Kadı Burhaneddin şemin kısa sürede yanıp tükenmesinden yola çıkarak kendisinin sevgili için sonsuza kadar yanacağını, şem gibi yarım gecede sona ermeyeceğini söyleyerek şemden üstün olduğunu dile getirir:

Ezelden ebede yanayım ben senün için

Ben şem' degülem ki yarım gice dükenem

Kadı Burhaneddin, g.1010/4

Hatta âşık, aşk yüzünden öyle çok yanmaktadır ki şemin bile yanmayı kendisinden öğrendiğini söyler:

Yanmağı her gece benden öğrenir ey mâh şem'

Marifet tahsil eder beklerse yanum sûhte

Hayâlî, g.476/3

Öyle ki şemin sadece dili yani fitili yanarken aşığın ise ah ateşiyle evi barkı yani tüm varlığı yanar:

Şem' gibi sanmanız tenhâ zebânım sûhte

Âteş-i âhumla oldu hânümânım sûhte

Hayâlî, g.476/1

4.3.Âşığın Gönü

Şem - gönül tasavvurunda âşığın bedeninin fanusa veya şamdana benzetilmesi büyük rol oynar. Gönül aşk ateşiyle yanar. Beyitlerde şem, genellikle gönlün müşebbehün bihi olarak ya da "şem'-i dil" terkibiyle birlikte kullanılır. Bazen de âşık gönlüyle farklı biriymiş gibi konuşur, dertleşir, öğütler verir; bu öğütlerde gönlüne şem gibi olmasını tavsiye eder. Ayrıca mumun, sessiz sessiz yanması ve damla damla erimesi (ağlaması) gibi özelliklerinin bulunması da şairlerin gönüllerini şeme benzetmelerinin bir başka sebebidir.

Me'âlî sanki bedeninin fanus, üzerindeki gömleğin fanusun örtüsü, gönlünün de onun içinde yanan şem olduğunu ifade eder:

Ey Me'âlî gûyiyâ fânûsdur cismüñ seniñ

Şem'dür dil anda fânûs örtüsü pîrâhenüñ

Me'âlî, g.216/5

Rahîmî de kanlı gözyaşı dökmekten teninin, içinde mum yanan kırmızı bir "fânûs-ı hayâl" olduğunu; bu fanusun içinde yanan gönlünün de ışıklı/ışık saçan bir muma benzediğini söyler. Şair, kanlı gözyaşlarının aktığı teniyle mumun etrafını saran kırmızı renkli fanus örtüsü arasında renk ve şekil olarak ilgi kurmuş; gönlünü de fanus içinde yanan mum olarak tasavvur etmiştir:

Tenüm kanlu yaşumla âl fânûs-ı hayâl oldı

İçinde dil yanar san şem'-i pür-envâra dönmişdür

Rahîmî, g.99/2

4.4.Âşığın Canı

Âşığın canı, sevgili söz konusu olunca sürekli yanar. Şemin "yanmak ve yakılmak" özelliklerinden dolayı şairler canlarını şeme benzetmişlerdir. Bu beyitlerde özellikle can ile şemin fitili arasında benzerlik kurulur. Aşağıdaki beyitte de Neylî, can ipliğinin bir gece meclisin mumunun fitili olmasını ister. Böylece şair, canının şem gibi yanarak sevgilisine gizli yanlışlarını/yanıklarını anlatmasını arzular. Çünkü şemin bütün gece yanması, onun derdini anlatması, kendini göstermesi olarak düşünülür:

Fitil-i şem'-i meclis olsa bir şeb rişte-i cânım

O şâh-ı hüsnê bâri rûşen itsem sûz-ı pinhânım

Neylî, g.123/1

4.5.Âşığın Bedeni

Âşığın vücudu, aşk ateşiyle yanması bakımından şem ile benzerlik gösterir. Şairler genellikle vücutlarını şamdan, kemiklerini de mum olarak tasavvur ederler. Emrî aşağıdaki beyitte tenini şamdana benzetir ve vücudundaki her bir kemiğin, bu ten şamdanı içinde mum gibi yandığını söyler:

Külbemde nâr-ı 'ışk ile ey Emrî şem'-veş

Ten şem'dâm içre yanar her bir üstühân

Emrî, g.352/5

4.6.Âşığın Ağlaması

Şemin işlevsel olarak "yanması ve erimesi" sonucu ortaya çıkan durumunu şairler, "ağlama" şeklinde tahayyül etmişlerdir. Gözden dökülen yaş ile şemin yanarak erimesi sonucu ortaya çıkan damlalar arasında benzerlik kurulmuştur. Ahmedî gözlerinin nemlenmesini şemin yanarak erimesi sonucu dökülen damlalar olarak tasavvur ederken şemin bu vasfını örnek gösterir:

Nemdür dime sor Ahmedîyi kim ne sebebden

Yahulur iken şem' bigi gözleri nemdür

Ahmedî, g.264/7

5.Şem - Âdetler

Divan şairleri, şem (mum) ile ilgili çeşitli âdetlere şiirlerinde yer vermişlerdir. Bu âdetlerden biri de mezar üzerine "mum yakmak" tır. Eskiden türbelerde sandukaların iki yanında hem aydınlatma hem süs amacıyla şamdanlar içinde büyük boy mumlar bulunurdu. Halk arasında "velî" olarak bilinen kişilerin türbelerinde mum yakma geleneği vardı. Bu âdet Türklere Hristiyanlardan geçmiştir (Şahin, 2011, 518; Aktaş, 2004, 179). Şairler, kendi ölümlerinden, mezarlarından bahsettiği beyitlerde bu mum yakma âdetine yer vermişlerdir. Revânî de aşağıdaki beytinde mezar üstünde mum yakmanın âdet olduğunu dile getirir:

Gözleriçün ölenün nergis dikün hâkinde kim

Şem' yakmak dostlar 'âdet durur sîn üstine Revânî, g.391/3

Adlî de mezar üzerinde mum yakma âdetini şairâne bir hayalle süsleyerek "Dostlar, kabrüm üzerine servi dikin, şem yakın çünkü beni toprak eyleyen sevgilinin boyu ve yanağıdır." diyerek kabrinin üzerine mum yakılmasını, sevgilinin muma benzeyen yanağı ve servi boyunun onu toprak etmesi sebebine bağlamıştır:

Kabrüm üzre serv dikün şem' yakun dostlar

Çün beni hâk eyleyen şevk-ı ruh u bâlâsıdır Adlî, g.30/2

Mesihî de ince bir hayalle sevgilinin yanağının arzusuyla yanan vücudunun yine bu arzuyla toprak olmasını ve her kemiğinin de mezarının üzerinde yanan mumlar olmasını istediğini söyleyerek "mum yakma" âdetine gönderme yapmıştır:

Hâk olursa şevk-i ruhsârûnla cism-i sühtem

Kabrüm üzre şem'-i kâfûrî ola her üstühân Mesihî, k.14/22

Mezarlarda mum yakmanın bir sebebi de mumların süs vazifesi görmesidir:

Kabrüm üzre gel bu vaz' ile ol can diyeler

Bir saru şem' ile zeyn olmuş kimündür bu mezâr Ca'fer Çelebi g.53/3

Bunların dışında mezar ve türbelerde ölünün kabrini aydınlatıp onun yanında bulunduğunu belirtme veya dilek dilemek amacıyla da mum yakılmaktadır (Şahin, 2011, 518):

Hasreti nârından ol mâhun ölürsem ey refik

Kabrüm üzre her gece yaksun benüm ahhâb şem' Zâtî g.625/6

Türk kültüründeki âdetlerinden biri de "mumla davet"tir. Eskiden iç yağı veya bal mumunun yakıldığı dönemlerde mumların dip tarafları kırmızıya boyanırdı. Bir kimsenin bir başka kimseye mum göndermesi "bu gece bize geliniz" anlamında davet sayılırdı. "Kırmızı mumla davet etmek" tabiri de buradan kalmıştır (Sungurhan-Eyduran, 2006, 392; Serdaroglu, 2006, 317). Hayâlî'nin aşağıdaki beytinde böyle bir olaya işaret edildiği ve mum ile sevgiliyi davet etme küstahlığında bulunan ayın - üzerindeki kelef denen lekeler kastedilerek yahut ay tutulması sonucu yüzünün kızarması imâ edilerek - tutuklanması ve yüzüne kara çalınması yorumu yapıldığı görülmektedir (Aylar, 1999, 462). Şair, teşhis sanatından yararlanmış ve aya insan vasfı vererek beytinde "mumla davet" âdetini konu etmiştir:

Şem'lerle kûyuna gelmiş gece mâh-ı felek

'Âkıbet yüz karalığıyla tutulur ol levend Hayâlî, g.41/4

Şairler mumun dip tarafının kırmızıya boyanmasıyla gelinlerin ayağına kına yakılması âdeti arasında benzerlik kurmuşlardır. Bu benzerlikte kınanın renginin kırmızı olması büyük rol oynar. Şentürk ise bu konuda şöyle der:

"Mumun ayaklarına kına yakılması benzetmesi ise bugün bazı eski camilerde mihrapların iki yanında bulunan antika mumlarda görülen ve mumun taban kısmının tam anlamıyla kına rengine boyanması yahut kına renkli mumun kalıbın alt tarafına dökülmesi ile oluşan bir mum modelinden kaynaklandığı anlaşılıyor." (1999, 436)

Düğün öncesinde yapılan kına gecelerinde mumlar yakılarak eğlenilir. Ayrıca hazırlanan kınaların üzerine de mum koyulup yakılır; tepsilere dizilir ve gelin etrafında dolaştırılır. Nev'î'nin aşağıdaki beyti kına gecelerinde mumlar yakılarak eğlendiğini işaret etmektedir:

Hinnâ gicesi şem' tutup câriye-i mâh

Tâs-ı felek içre şafakı kıldı müheyyâ Nev'î, k.3/11

Dönemin bir başka âdeti de hava kararınca mum yakılmasıdır:

Zülfün hayâlî cânımı yaksa 'aceb değil

'Âdet durur ki şem' yakarlar çü şâm ola Ahmed Paşa, g.5/6

Eskiden özellikle önem ve gizlilik arz eden belgelerde veya içinde ferman, mektup vb. bulunan kese veya kutular üzerine erimiş mum akıtılıp üzerine mühür vurulurdu. Mum, koruyucu özelliğe sahip olduğu için değer verilen, bozulması istenmeyen şeyler mumlanarak saklanırdı (Şahin, 2011, 32):

Fitil sanma saçun riştesini mûmlayup

Yüz ihtirâm ile koynunda götürür her şem' Emrî, kt.240/2

Şem ile yapılan âdetler dışında şemin özelliklerinden yola çıkarak şairler bir takım âdetleri de şem ile ifade etmişlerdir. Eskiden yaya olarak uzak yoldan gelenlerin ayakları yıkanır veya ayaklarına su dökülürdü. Bir misafirin ayağına su dökmek en büyük ağırlamalardan sayılırdı (Onay, 2013, 69). Zâtî de aşağıdaki beytinde "ayağa su dökmek" âdetini, şemin yanarken erimesi sonucu akan damlaları hüsn-i talil sanatından da yararlanarak pervanenin ayağına su dökmesi şeklinde ifade eder. Burada şem, pervaneye âşıktır; ona değer ve kıymet vermesi sebebiyle hürmeten pervanenin ayağına su döker:

'İşk odından yanışalum gel şafâ geldün diyu

Pâyına pervâneniün geldükce döker âb şem' Zâtî, g.625/3

Bir başka âdet de o devirlerde geçerli olan hırsız ve uğursuzların boyunlarına ip takılıp sokak sokak gezdirilmesidir (Doğan, 1999, 422). Revâni de şemin fitilini, boğazına bağlanmış bir ip olarak düşünür ve "Eğer mum, sevgilinin güzelliğinden ışık çalmadıysa; geceyi aydınlatan mumun boynunda neden sürekli ip vardır?" diye sorarak sevgilinin güzelliğinin üstünlüğünü ifade ederken o dönemdeki âdete gönderme yapar. Şemi hırsız olarak tasavvur eden şair, şemin fitilinin bulunmasını hüsn-i talil sanatıyla güzel bir sebebe bağlar:

Hüsn-i dilberden ziyâ ugurlamadıysa eger
Dâ'imâ şem'-i şeb-efrûzun neden boynunda ip Revânî, g.22/6

6.Âşık Bağlamında Pervane

Aşk, âşık ile maşuk arasında daha çok âşığı ilgilendiren bir durumdur. Aşk sevende haddinden fazla, sevilende ise yok denecek kadar azdır. Âşığın gönlünde tecelli eden bu duygu onu ölüme götürür. Yani daha aşkın başında sevilen uğruna can vermek gerekir (Pala, 2009, 38). Kanatlı bir böcek olan pervane, şeme âşıktır. Sürekli şemin etrafında dönen pervanenin kanatları sonunda şemin ateşinden tutuşup yanar ve pervane kül olur. Pervane, aşkı uğruna canını feda eden gerçek bir âşıktır. Klasik şiirde âşığın sahip olduğu "çaresiz, kararsız, sadık, güçsüz, zayıf, takatsiz, kıskanç, korkusuz vb." tüm bu sıfatlara pervane de sahiptir.

Yahyâ, divan şiirinin iki âşığı pervane ile bülbül karşılaştırır ve gül meclisinde bülbülün daima neşe içinde olduğunu, pervaneyi ise aşk ateşinin kül ettiğini söyleyerek onun çaresizliğini ortaya koyar. Şeme âşık pervanenin, yanmaktan başka çaresi yoktur:

Gül meclisinde dâ'imâ bülbül şetâret itmede
Pervâne-i bî-çâreyi nâr-ı mahabbet itdi kül Şeyhülislam Yahyâ, g.220/2

Pervane kanadını yakmaktan korkmayan, sevgiliden ayrı kalmaktansa kanadını yakıp ölmeyi göze alan bir âşıktır:

Ey perî pervâ yimez pervâne per yandurmadan
Olmasun bir pâre tek şem'-i şebistândan cüdâ Hayretî, g.5/4

Âşık tüm varlığını sevgili uğruna feda etmeye razıdır. Çünkü âşık için sevgiliden değerli hiçbir şey yoktur. Pervane de en değerli varlığı kanatlarını, şem için feda eden bir âşıktır:

Şem'e gör pervâneler varın yakup eyler feda
Yog iken yanında anuñ billâh perden lezîz Muhibbî, g.363/3

Ayrıca pervane sabırlı bir âşıktır. Şemin her türlü dil uzatmalarına, kötü sözlerine sabreder:

Her şeb zebân-dırâzlık eyler egerçi şem'
Tahsîn ki sabr ider yine pervâne söylemez Gelibolulu Alî, g.212/4

Harputlu Rahmî de gerçek âşığın pervane olduğunu "Ey Rahmî! Pervaneye bak, sevgilisine tüm varını verdi; aşk adabı budur, anla." şeklinde ifade eder:

Pervâneyi gör yârına hep varını verdi
Fehm eyle ki Rahmî budur âdâb-ı muhabbet Harputlu Rahmî, g.19/5

Yahyâ da tıpkı Rahmî gibi aşk adabının pervaneden öğrenilmesi gerektiğini "Ey miskin âşık! Pervane gibi ateşte yan, yine de figan etme, ağlayıp inleme; çünkü aşk adabı budur." şeklinde ifade eder ve pervaneyi gerçek âşık örneği olarak gösterir:

Yan âteşe pervâne-veş itme yine efgân
Ey 'âşık-ı miskîn budur âdâb-ı mahabbet Şeyhülislam Yahyâ, g.30/4

Muhibbî de aşk erinin çok olmasına rağmen gerçek âşığın pervane olduğunu çünkü korkusuz bir âşık olan pervanenin canından vazgeçip şeme yandığını söyler:

'İşk eri çokdur velî 'âşık hemân pervânedür
Terk-i cân idüp yanar şem'e ol bî-pervâyı gör Muhibbî, g.1060/2

Nigârî de bütün âşıkların aşk ve sevgili ateşinde yandıklarını; fakat bu ateşte, sadece pervanenin şevkle yandığını söyleyerek pervanenin üstünlüğünü ifade eder. Yani sadece aşk ile yanmak âşığı, gerçek âşık yapmaz; ayrıca âşığın bu yanıştan zevk alması, istemesi gerekir:

Cümle 'âşık yanar 'aşk âteşine yâr odına
Zâhir egerçi bunu şevkile pervâne yapar Nigârî, g.264/5

Birçok şair de pervanenin gerçek âşık olduğunu ortaya koyarken güle âşık olan bülbül ile pervaneyi karşılaştırırlar. Zâtî de "Ey bülbül, sen bağırıp çağırırsın; âşık odur ki pervane, ateş içine girer ama feryat etmez." şeklinde dile getirmiştir:

Sen avurduñ ötdürürsün 'âşık ey bülbül odur
Yanar od içre girür pervâne feryâd eylemez Zâtî, g.533/3

6.1.Âşığın Teşbih Unsuru Olarak Pervane

Pervanenin şemin etrafında dönmesi ve sonunda kendini ateşe atıp yakması hadisesi beyitlerde çeşitli şekillerde ifade edilir. İnce ve narin yapısı, tüle benzeyen kanatları ve ışığa ve ateşe düşkünlüğü onun başlıca özellikleridir. Bu özellikleri sebebiyle âşık, âşığın canı ve gönlü ile ilgili tasavvurlarda sık sık yer alır (Sefercioğlu, 2001, 426).

Eskiden en yaygın ışık kaynağı mum olduğu için, şairler mum etrafında delicesine dönüp duran bu hayvanı kendilerine benzetmişler, mumu da sevgili örneği olarak almışlardır. Genellikle şem ve pervane beraber bir beyit içinde kullanıldığında şem ulaşılmak istenen sevgiliyi, pervane de ona ulaşmak için canını veren aşığı simgeler (Kut, 2006, 388).

Bir ateş gördüğü zaman bu kelebek nasıl kendisini tutamaz, sonucu yanmak olan bir işe kalkışırsa, âşık da sevgili karşısında öylesine ihtiyarı elden gitmiş bir halde durur (Tökel, 2006, 95). Beyitlerin çoğunda pervane âşığın müşebbehün bihi olarak kullanılır. Her ikisinde de “yanmak” açısından bir benzerlik vardır. Âşık da tıpkı pervane gibi aşk ateşi ile yanar. Öyle ki kıyamete kadar ateşten kurtulamayan pervanenin kaderi, yanmaktır:

Yanmayam mı âteş-i didârîna gördükçe ben

Haşre dek pervâne zîrâ nârdan olmaz halâs

Leylâ Hanım, g.49/4

Yanmak pervanenin kaderi olmakla birlikte ayrıca pervanenin işi de şemin ateşiyle yanmak yakılmaktır. Ahmedî, hasta canının sevgilinin aşkının ateşinde yanmasında şaşılacak bir şey olmadığını, zira şemin üzerine düşen pervanenin işinin yakılmak olduğunu söyler:

Hasta cânım 'ışkı odına yahılırsa n'ola

Şem'a düşüben yahulmahdur işi pervânenün

Ahmedî, g.352/3

Şemin etrafında dönen pervanenin önce kol ve kanatları tutuşur:

Şeb-i zülfinde çün gördüm cemâl-i şem'-i ruhsârı

Yanan pervâne-veş evvel dutışan bâl ü perdür

Muhibbî, g.761/3

Kanatları yanan pervane, son olarak şemin ayağının dibine düşer:

Ayaga düşsem görüp tân mı cemâlün şem'ini

Yanıca şem' ayagina dökülür pervâneler

Muhibbî, g.399/2

Şairlerin âşık olarak bahsettikleri kişi, genellikle kendileridir. Bazı beyitlerde pervaneye teşbih edilen âşık, “pervâne-meşreb, pervâne-meniş, pervâne-sıfat”lıdır. Bazen şair, istiare yoluyla pervane olduğunu söyleyip kendisini pervaneye benzetir bazen de pervaneye seslenir ve ona öğüt verir. Öyle ki âşık, aşk meclisinin âdetini pervaneden öğrenmiştir:

Subha dek yandım dolandım şem'-i ruhsarıñ görüp

Bezm-i 'aşkın 'âdetin fehmi eyledim pervânen

Harputlu Rahmî g.3a/2

Pervane gibi olmak âşıklığın şartıdır. Çünkü güzellik mumunda pervane gibi yanıp kül olmayana âşık denilmez:

Aña 'âşık mı dirler şem'-i hüsne

Yanup pervâne-veş olmaya nâ-bûd

Muhibbî, g.336/4

Zira âşığın işi de pervaneler gibi güzellik mumuna meylederek yanıp yakılmaktır:

Şem'-i cemâle meyl ile pervâneler gibi

Yanup yakılmadadır işimiz rûzgârda

Gelibolulu Alî, g.483/4

Pervane için gece ne kadar önemliyse âşık içinde gece önemlidir. Pervane sabahı istemez çünkü şem gece yakılır; sabah olunca söndürülür. Pervane için asıl aydınlık, şemin yandığı gecedir. Âşık da tıpkı pervane gibi kavuşmanın ayrılık gecesinde ferahlık bulduğunu söyler:

Bulduk şeb-i firâk-ı visâlinde inşirâh

Pervâne-meşrebüz bize rûşen degül sabâh

Kâmî, g.24/1

6.2.Pervane - Âşık Mukayesesi

Şairlerin âşık olarak kendileriyle kıyasladıkları hatta kendilerini üstün gördükleri âşıklardan biri de pervanedir. Her ne kadar beyitlerin çoğunda kendilerini pervaneye teşbih etmiş, hatta onu örnek göstermiş olsalar da pervaneden üstün olduklarını ifade ettikleri beyitler de vardır. Böylece şairler kendilerini bir şair olarak değil, âşık olarak överler. İskender Pala da bu konu ile ilgili şöyle der:

“Aşk, âşıklar arasında bir imtihan ve bir yarış sayılır. Aynı sevgiliye tutkun yüzlerce âşık elbette birbirleriyle çekişme ve mücadeleye içinde olacaktır. Bu âşıklardan biri olan şair de kendini diğerlerinden üstün görmeye ve göstermeye gayret eder. Her şairin en büyük iddiası, en büyük âşık olduğudur. Bunu ispat için çekiştiği acıları sayıp dökmekle kalmaz, kendini başkalarıyla da mukayese eder.” (2010, 323)

Öyle ki şemin ateşinde yanan pervaneler, yanmayı şairlerden öğrenir:

Şîve vü nâzı kamu hüsn ehli senden öğrenür

Nitekim pervâneler yanmağı benden öğrenür

Muhibbî, g.540/1

Şair, aşk yüzünden kor ateşlerde yanar. Ateşe tutkun bir âşık olan pervane bile şairin yanıp yakılmasına hayran olur:

Nedendir itmez oldı âteşim te'sîr cânâna

Yanup yakıldığım gördükçe hayrân oldı pervâne

Leylâ Hanım, k.4/11

Yine şair, aşkın ateşinde gece gündüz yanar; pervane ise gece gündüz değil sadece gece yandığı için şair ondan üstündür. Şem, gece yakıldığı için pervane de sadece gece aşk ateşiyle yanar; âşık ise her an yanar:

Ben yandım 'aşkın âteşine gice gündüz âh

Pervâne dahi gice yanar rüz u şeb degil

Leylâ Hanım, g.70/3

6.3.Pervane - Bülbül

Güle âşık olduğu kabul edilen bülbül, ötüşüyle ağlayıp inleyen, feryat eden ve sevgilisine güzel sözler, şarkılar söyleyen bir âşığın timsalidir. Beyitlerde bülbülün daha çok ağlayıp inlemesi feryat etmesi söz konusu edilir. Pervanenin şemin ateşinde yanmasına rağmen sessiz kalması, bülbülün ise sürekli ötmesinin figan etmesi şeklinde düşünülmesi iki âşığın karşılaştırılma sebebi olur. Pervane ile bülbülün birlikte kullanıldığı beyitlerde genellikle pervanenin gerçek âşık olduğu söylenerek üstünlüğü ifade edilir. Bazı beyitlerde ise gül şem olunca; bülbül de pervane olur.

Pervane aşkı en iyi bilendir. Zâtî de bülbüle, aşk ateşinin tüm varlığını kül etmesine rağmen feryat etmeyen pervaneden gidip aşk işini öğrenmesini söyleyerek pervanenin âşıklığını över:

'İşk işin pervânedan öğren yüri ey 'andelîb

Kül ider eczâsını 'ışk âteşi feryâdı yok

Zâtî, g.648/4

Aynı şair aşağıdaki beytinde de bülbülün sadece bağırp çağırıldığını gerçek âşığın pervane olduğunu söyler. Çünkü ateşe girip vücudunu yakmasına rağmen pervane figan etmez:

Avurdım ötdürür bülbül hemân pervânedür 'âşık

Yanar oda girer eczâsı kül olur figân gelmez

Zâtî, g.515/3

Pervane sadece bir tek muma âşık olan, onun uğrunda canını feda eden sadık bir âşıktır. Rahmî de aşağıdaki beytinde pervanenin mecliste sadece bir muma tüm varlığını verdiğini, bülbül gibi çemende pek çok tanıdığının olmadığını söyleyerek onun sadık bir âşık olduğunu söz konusu eder:

Pervâne verdi bezimde bir şem'e varını

Bülbül gibi çemende hezâr-âşnâ degil

Harputlu Rahmî, g.106/5

Aslında bülbül de pervane de aynı şaraptan sarhoş olur ama biri konuşur biri susar:

Bülbül ü pervâne ger bir bâdeden serhoş

Pes neden birisi gûyâ birisi hâmûş olur

Nehcî, g.97/1

Öyle ki âşık, seher vaktine kadar yanmayı pervaneden öğrenmiştir ama ağlayıp inleme özelliğini de bülbülden almıştır. Yani âşık, pervanenin de bülbülün de özellikleriyle donanmıştır:

Yanmağı pervânedan kıldım ta'allüm tâ-seher

Nâle vü efgânı ammâ bülbül-i şeydâdan ahz

Leylâ Hanım, g.24/2

Hatta âşık öyle bir pervanedir ki Kays ve Ferhat onun yanında bülbül olur. Şeref Hanım, Kays ve Ferhat'ın aşk konusunda kendisine benzeyemeyeceklerini çünkü âşık bülbülün pervane gibi olmayacağını söylediği aşağıdaki beytinde, klasik edebiyatta aşklarıyla nam salmış iki âşığı bülbüle, kendisini ise pervaneye teşbih eder ve üstün olduğunu belirterek kendisiyle övünür:

Kays u Ferhâd baña 'aşkda emsâl olmaz

Bülbül-i dil-şüde pervâneye hem-hâl olmaz

Şeref Hanım, g.61/1

Fakat âşık pervaneden de bülbülden de üstündür. Mezâkî, "Eğer mecliste ah etsem, feryadım kıvılcım saçar; doğrusu, bu söz ve ses bülbül ve pervaneden gelmez." şeklinde ifade ettiği beytinde âşıklık vasfıyla övünür:

Eger meclisde âh itsem şerer-efşân olur nâlem

Bu sâz u söz el-hak bülbül ü pervânedan gelmez

Mezâkî, g.184/3

6.4.Pervane - Hâl

Sevgilinin beni, siyah olup boyun dâhil olmak üzere yüzün çeşitli kısımlarında yer alır. Genellikle saç, yanak, hat ve dudak ile birlikte kullanılır. Şemin etrafında dönen pervane, sonunda şemin alevinden tamamen yanıp kül olur ve siyahlaşır. Sevgilinin beni de bu ateşte yanan pervaneye benzetilir. İkisinin de benzerliği renklerinin siyah olmasıdır. Özellikle de sevgilinin yanağı/yüzü ve güzelliği mum olunca; onun

üzerindeki ben de yanmış pervane olur. Öyle ki sevgilinin yanağındaki ben, saçının karanlığında şemin üzerinde kol ve kanadını ateşte yakmış, yanmış pervanedir:

Oda yakmışdır şeb-i zülfinde perr ü bâlini

Şem' üzre sühte pervânedür haddüñde hâl

Emrî, g.299/4

Amrî de sevgilinin yanağındaki benlerin siyah olmasının sebebini, sevgilinin yanağının mumuna pervane olmasına bağlar ve "Eğer benlerin yanağının mumunda pervane olmasa; bağıryanık Amrî'nin gönlü gibi yanar mıydı?" diye sorarak ifade eder:

Göñli gibi yanar mıydı göynüklü 'Amrîñüñ

Şem'-i ruhuñda olmasa pervâne beñlerüñ

Amrî, g.62/b.5

Öyle ki sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan ben, onun yanağının mumunda yanarak güzellik meclisine taraf taraf düşen pervanedir:

Pervâneler durur ki yanıp şem'-i haddine

Düşdü cemâli bezmine hâli taraf taraf

Hayâlî, g.242/3

6.5.Pervane - Güneş / Ay / Yıldız

Klasik Türk şiirinde güneş ve ayın dünyanın etrafında dönmesi ile pervanenin şemin etrafında dönmesi arasında ilgi kurulmuş ve ay ile güneş, pervaneye benzetilmiştir. Genellikle ay ve güneş, şeme benzetilen sevgilinin etrafında ya da onun yine şeme benzetilen yanağı/yüzü, alnı ve güzelliği etrafında dönen pervaneler şeklinde tasavvur edilir ve böylece âşık fonksiyonu içine girmiş olurlar. Sevgili, tıpkı mum gibi parlak, aydınlık ve yakıcı bir güzelliğe sahiptir. Bütün bu sebeplerden dolayı da güneş ve ay sevgilinin parlaklığına ve yakıcılığına âşık olur ve onun etrafında pervane gibi dönerler.

Şem de güneş de yakıcıdır; aynı zamanda her ikisi de etrafı aydınlatır. Ahmedî aşağıdaki beytinde her ne kadar yakıcılık ve aydınlatma açısından güneş şemden çok daha etkili olsa da şeme teşbih ettiği sevgilinin yüzünün üstünlüğünü ortaya koymak için akşam olunca güneşin batıp şemin aydınlatma aracı olarak kullanılmasını; güneşin sevgilinin yüzünün pervanesi olup yere inmesi, düşmesi şeklinde tasavvur eder:

Nicesi şem'dür yüzüñ kim aña

Güneş pervâne olup indi düşdi

Ahmedî, g.645/2

Gündüz güneş, gece de ay dünyayı aydınlatırlar. Gelibolulu Alî de aşağıdaki beytinde akşam olunca güneşin batıp ayın sabaha kadar dünyayı aydınlatmasını, dadiya benzettiği ayın sabaha kadar güneş çocuğunun üzerine pervane olup onu temiz beşiğe belediği, yatırdığı şeklinde hayal eder:

Subha dek üstine pervâne olup dâye-i mâh

Tıfl-ı şemsi yine gelvâre-i pâke beledi

Gelibolulu Alî, g.604/5

Yıldız-pervane ilişkisi ise ayın şeme benzetilmesi ve yıldızların ayın etrafında olmaları dolayısıyladır. Yıldızlar da tıpkı pervane gibi ayın etrafında bulunurlar. Ay şem olunca; yıldızlar da onun etrafında dönen pervane olur. Öyle ki gece feleğin ayı üzerinde yıldızları görenler, "Şemin etrafına yine pervaneler toplanmış." derler:

Gice encümler görenler mâh-ı çarh üzre didi

Şem'ün etrafına cem' olmuş yine pervâneler

Revânî, g.139/3

Sonuç

Bir aydınlatma aracı olan şemin, "aydınlatma, yanma, erime" gibi işlevsel, "beyaz rengi, ince ve uzun şekli, siyah fitili, sarı alevi" gibi biçimsel özellikleriyle klasik Türk şiirinde yer aldığı görülmüştür. Şiirde bir unsur olarak şem, genellikle sevgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi zaman sevgili kimi zaman sevgilinin benzetilene olan şem, sevgilinin güzellik unsurlarının da benzetilene olmuştur. Sevgilinin güzelliği, yanağı/yüzü, saç, gerdanı, parmağı, boyu ve gülüşü şeme benzetilmiştir. Etrafı aydınlatması, yakıcı ve parlak sarı alevi, beyaz rengi, siyah fitili, dimdik durması ve pervanenin şeme olan tutkusu gibi özellikleriyle şem sevgili vasfı kazanırken yanma ve erime özellikleri, erimesi sonucu akan damlaların gözyaşı şeklinde düşünülmesi sebebiyle de âşık vasfı kazanmıştır. Ayrıca âşık, âşığın gönlü, canı, bedeni ve ağlaması da şeme benzetilmiştir. Sevgili ve âşığı sembolize etmesinin yanında şemin, günlük hayatta süs veya dilek amacıyla mezar veya türbe üzerinde mum yakma, mumla davet etme, kına gecelerinde mum yakma, değerli belge veya kutuların mumla mühürlenmesi âdetlerinde de kullanıldığı görülmüştür.

Şeme tutkun olan, onun ateşi etrafında dönerek kanatlarını ve sonunda kendini yakan, aşkı uğrunda sessizce, şikâyet etmeden canını veren pervane, sahip olduğu bu gibi özelliklerle hem gerçek âşiktir hem de âşık, âşığın gönlü, canı ve bedeninin benzetilene olarak şiirlerde yer almıştır. Beyitlerde pervanenin âşıklık bakımından bülbülle karşılaştırıldığı ve sahip olduğu özelliklerle bülbülden üstün tutulduğu görülmüştür. Bunların yanında güneş ve ayın dünyanın etrafında dönmesi, yıldızların ayın etrafında bulunması,

sevgilinin vücudundaki benlerin siyah renkli olması bakımından şairler; güneş, ay, yıldız ve sevgilinin beniyile pervane arasında da ilgi kurmuşlardır. Şairler, şem ve pervaneyi benzetme unsuru olarak kullanmakla birlikte söz konusu sevgili, onun güzellik unsurları ve âşık olunca; sevgili ve âşığın üstünlüğünü dile getirmişlerdir. Klasik Türk şairleri, aşk ile ilgili duygularını, âşık-maşuk ilişkisini, sevgili ve güzellik unsurlarını, âşığı, günlük yaşamdaki bazı âdetleri, kozmik unsurları ifade ederken şem ve pervane ikilisinden yararlanmış; ince ve zengin hayallerle klasik Türk şiirinin anlam güzelliği ve genişliğini ortaya koymuşlardır.

KAYNAKÇA

- Ak, Coşkun (1987). *Muhibbî Dîvanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akdoğan, Yaşar (1988). *Ahmedî Divanından Seçmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aksoy, Derya (2010). *Klasik Türk Edebiyatında Şem' ü Pervâne Motifi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Akyüz, Kenan vd. (1958). *Fuzûlî Türkçe Divanı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Aktaş, Hasan (2004). *Klasik Türk Şiirinde Edebi Sanatlar*. Edirne: Yort Savul Yayınları.
- Altun, Kudret (1999). *Gelibolulu Mustafa Ali ve Divânı = Vâridâtü'l-enika*, Niğde: Özlem Kitabevi.
- Ambros, Edith-Candid Penstrokes (1982). *The Lyrics of Me'âli an Ottoman poet of the 16th Century*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
- Armutlu, Sadık (1998). *Zâit'nin Şem' ü Pervâne Mesnevisi (İnceleme-Metin)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Armutlu, Sadık (2009). Kelebeğin Ateşe Yolculuğu: Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem' ü Pervâne Mesnevileri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Hüseyin Ayan Özel Sayısı*, S. 39, s. 877-909.
- Arslan, Mehmet (2002). *Şeref Hanım Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Arslan, Mehmet (2003). *Leylâ Hanım Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Arslan, Mehmet (2007). *Mihri Hatun Divanı*. Amasya: Amasya Valiliği Yayınları.
- Avşar, Ziya (2017). *Revânî Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. e-kitap <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0>, erişim tarihi: 15.06.2018.
- Ayverdi, İlhan (2016). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Aylar, Selçuk (1999). Divan Şiirinde Sosyal Hayatın İzlerine Dair Birkaç Örnek. *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*. (haz. Mehmet Kalpaklı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.459-464.
- Bayram, Yavuz (2008). *Amasya'ya Vâli Osmanlı'ya Padişah Bir Şair: Adli Sultân İkinci Bâyezîd Hân-ı Velî (Hayatı, Şahsiyeti, Şairliği, Divânının Tenkidli Metni)*. Amasya: Amasya Valiliği Yayınları.
- Bilgin, Azmi, N. Yılmaz (2003). *Divân-ı Seyyid Nigârî*. İstanbul: Kule İletişim Hizmetleri Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmet (1979). *Amrî Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmet (1980). *Vasfî Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmet (1982). *Helâkî Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmet, M.A. Tanyeri (1981). *Hayretî Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (2013). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, Muhammet Nur (1999). Metin Şerhi Üzerine. *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*. (haz. Mehmet Kalpaklı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.422-427.
- Ergin, Muharrem (1980). *Kadı Burhaneddin Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Erünsal, İsmail E. (2018). *Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59332,taci-zade-cafer-celebi-divanipdf.pdf?0>, erişim tarihi: 10.06.2018.
- Gürgendereli, Müberra (2017). *Mostarlı Hasan Ziyâî Divânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, e-kitap <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0>, erişim tarihi: 05.07.2018.
- Harmancı, M. Esat (2017). *Süheylî Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, e-kitap <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55750,suheyli-divanipdf.pdf?0>, erişim tarihi: 01.06.2018.
- İpekten, Haluk (1990). *Na'îlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kanar, Mehmet (2009). *Fehmî ve Şebisterî'den Şem' ve Pervâne*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Karaköse, Saadet (1994). *Nev'î-zade Atâyî Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kavruk, Hasan (1990). *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Kılıç, Atabey (2004). *Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî ve Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kılıç, Filiz (2017). *Âşık Çelebi Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, e-kitap <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55975,asik-celebi-divanipdf.pdf?0>, erişim tarihi: 11.06.2018.
- Koç, Neslihan İlknur (2003). XVII. Yüzyıl Divan Şairi Nehcî: Hayatı, Eseri, Edebi Kişiliği ve Divânının Tenkidli Metni. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koçu, Reşat Ekrem (1960). *Balmumu. İstanbul Ansiklopedisi*. (c. 4, ss. 2056). İstanbul: Reşat Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kollektif Şirketi Yayınları.
- Kurnaz, Cemal, M. Tatçı (2001). *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kut, Günay (2006). Şem' ü Pervâne. *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. (c. 5, ss. 387-392). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Küçük, Sabahattin (1994). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Mengi, Mine (1995). *Mesîhî Dîvânı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Mermer, Ahmet (1991). *Mezâkî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Mermer, Ahmet (2004). *Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları.
- Onay, Ahmet Talat (2013). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. (haz. Cemal Kurnaz). Ankara: Berikan Yayınları.
- Onur, M. Naci, İ. Kavaz (1996). *Harputlu Rahmî Dîvânı*. Ankara: İzzet Paşa Vakfı Yayınları.
- Özkan, Ömer (2007). *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Öztürk, Nurettin (2006). Pervane. *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. (c. 5, ss.93-95). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Pakalın, Mehmed Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. (c. 2, ss. 581). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pala, İskender (2009). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pala, İskender (2010). *Ah mine'l-Aşk*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Saraç, M. Ali Yekta (2002). *Emrî Divanı*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Sefercioğlu, M. Nejat (2001). *Neo'î Divanı'nın Tahlili*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Serdaroğlu, Vildan (2006). *Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Sungurhan-Eyduran, Aysun (2006). Şem'. *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. (c. 5, ss. 392-393). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Şahin, Esmâ (2011). *Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şentürk, Ahmet Atilla (1999). Osmanlı Şairlerinin Gözlemciliği ve Klasik Edebiyatımızda Realiteye Dair. *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*. (haz. Mehmet Kalpaklı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.431-437.
- Şentürk, Ahmet Atilla (2014). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihat (1970). *Zatî Divanı*. c.2. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihat (1992). *Ahmet Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihat (1992). *Hayâlî Bey Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tökel, Dursun Ali (2006). Pervane-Şem'. *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. (c. 5, ss.94-95). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Tulum, Mertol, M. Ali Tanyeri (1977). *Neo'î Divan Tenkitli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yıldırım, Ali (2009). *Edirneli Kâmi Divanı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.